

Egy magyar világforradalmár

Jegyzetek Duczynska Ilonáról

Kaposvárról jöttem gépkocsival, iró-olvasó találkozóra. Budapest még messze volt; fáradtan, féltámadt fel-felriadva kapom el az efféle hírek utolsó fozslányait: Kanadában meghalt Duczynska Ilona.

Másnap a sajtóban szűkszavú közlemény. Harmadnap a lapokban, melyek hozzám eljutottak, egyetlen sor sem. Negyedik nap, pénteken, a Népszabadságban három hasábsor cím: „Duczynska Ilona emlékére 1918-ról”, fél órázáda Berlinben megjelent cikkének fordítása az 1918-as januári állatános utráfkról.

Ezek óta hajlongtam, hogy súlyos zavarnak vannak történeti tudatunkban. Duczynska Ilona a század magyar történetjének egyik legzinesebb, legizgalmasabb jelensége. Noha és poétikus leányalakja elválaszthatatlan a forradalmakért érelő magyar századéól. A zürichi műegyetem hallgatójaként ő hozta 1917-ben a háborús Budapestre a Zámmerwaldi Baloldali határozatokat és eszméit. Kapcsolatot talált Szabó Ernővel, a Galilei-csoporttal, és a forradalmi munkások bizalmi férfival, a háborúellenes mozgalom egyik szervezője és irányítója. Az atig hűszöves lány forradlotta a híres Galilei-pernek, s még történetéből az 1918-as ösziröszös forradalom ki nem szabadította, az antimilitarista és forradalmi agitáció jelképe is.

Négy esztendeje egy róla szóló televíziós adás kapcsán mindezt megírtam. Hozzáteve, hogy ha egyéb nem fázódnek a netéhez, annyi is elegendő volna, hogy történetünknek az a női alak közzét tartan számom a nem-

Duczynska Ilona önéletrajza

1897-ben születtem Maria-Enzersdorf alsó-ausztriai községben (Mödling mellett). Apám onnan járt dolgozni a hivatalába. Vasúti kishivatalnok volt a K. u. K. Ferdinand Nordbannnál. Rövidesen a szülem beklöltötek Bécsbe, a Nordbahn közelébe a Proterstern mellé.

1904-ben apám nyugdíjigósult lett húszévi szolgálat után. Kiváncorolt Amerikába, hogy műszaki találmányait értékesítse. 39 éves volt. Anyám elvitt Magyarországra, ahol majd várunk, amíg utána mehetünk.

1897-ben apám meghalt Chicagóban.

Anyám Bécs mellé költözött velem, Baden bei Wienbe, ahol középiskolába léptem be.

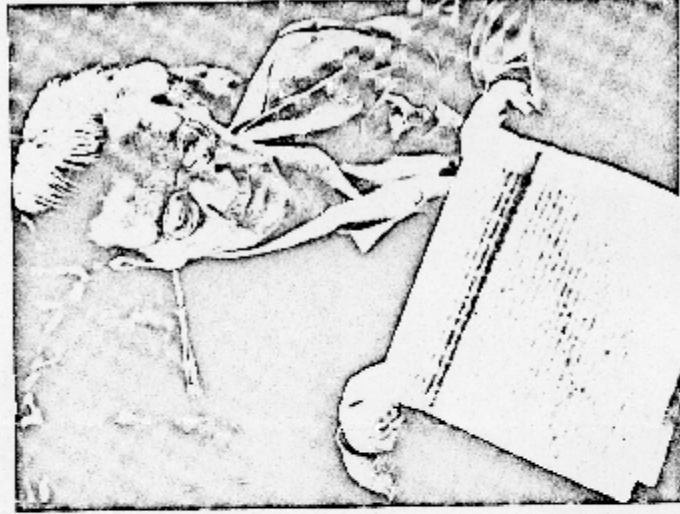
1912-ben Németországba költöztünk, ahol 1914 januárjáig érettségire készülttem egy nagyon silány iskolában.

1914 legelején a biebersteini Deutsche-Landerziehungsheimbe kerültem az „Oberprima“-ba (8. osztály).

1914 decemberéig voltam ebben az iskolában. A velem egyidős és nálam fiatalabb iskolatársaim is önként jelentkeztek hadiszolgálatra. (Lányok csak kevesen voltak az iskolában.) 1914 decemberében háborúellenes kijelentésem miatt az iskolával való kapcsolatom megszakadt. Magyarországon voltam február 1915 nyaráig, érettségire készültem. amit 1915 júniusában tettem le a Baden bei Wien-i Oberrealschulában. 1915 szeptemberében Zürichbe mentem Műegyetemre, matematika—fizika szakra.

1916 novemberében tbc-s mérígybetegséggel Dél-Svájzba kerültem. Kollégáim segítségével követtem a tananyagot az elküldött jegyzeteikből. A februári orosz forradalom kitörése után elhatároztam, hogy hazamegyek háborúellenes agitációh folytatni a munkásmozgalomban. A té folyamán megváltozott az állapotom, és nem gyógyultam ki.

1917 április közepe felé utaztam Bécsbe, ottan egy héttel rá Budapestre. Május 25-ig voltam Pesten, onnan anyámmal mentem, aki akkor bécsbe, Bécsy István kísérettel bírtokán élt és a házt vezetett. A nagybátyam egyben gyámsón is volt. Két hónapig voltam Zsennyn 1917 augusztusában egy badacsonyi

Duczynska Ilona

listákunk, minden ország geriláinak, minden vallás hívőinek az emlékére, akik a társadalmi és a nemzeti forradalom töreklen hitében éltek és haltak." Lelkének

zürichi műegyetem hallgatójaként ő hozta 1917-ben a háborús Budapestre a Zimmerwaldi Baloldali határozatokat és eszméit. Kapcsolatot talált a Szabó Ernővel, a Galilei-körrel és a forradalmi munkások bizalmi férfival, a háborúellenes mozgalom egyik szervezője és irányítója. Az alig húszéves lány főnöklött a híres Galilei pernek, a még történetéből az 1918-as ösztörszias forradalom ki nem szabadított, az antimilitarista és forradalmi agitáció jelképe is.

Négy esztendője egy róla szóló televíziós adás kapcsán mindent megírtam. Hozzáteve, hogy ha egyből nem fűződnék a nevéhez, ennyi is elegendő volna, hogy történelmünk nagy nőalakjai között tartja számon a nemzet emlékeit. Pedig az a két esztendő epizódja csupán egy kivételesen gazdag, kivilágított, románságosan szerteágazó, drámai történetekben bővelkedő életnek. Mert Duczynska Ilona, ha a hazai történetírás fél évszázada el is vesztette őt szeme elől, a forradalmak bukása után, emigrációban is tovább élte a forradalmi mozgalmak, minden pillanatban személyes kockázatot vállaló életét.

Erre hívtam fel a figyelmet úttörő monográfiája, az 1934-es bécsi felkelésről, Theodor Körnerrel és a Schutzbundról, mely nemrégiben jelent meg rövidítve — magyarul, a Magonat Könyvkiadó Tények és tanúk sorozatában. (A német eredeti címe: Der demokratische Praxis der Gewalt.) Ezt a könyvet — mint memoriját is — élete utolsó évtizedében írta, testamentumaként töretlen szellemének és forradalmiságának.

A sors kivételes ajándéka, hogy ezt a rendkívüli életet épp ebben az utolsó évtizedben — közös barátunk, Lengyel József révén — közelről megismerhettük. Együtt-életünk elmélyült életlen legemlékeztetéseiből állt a közölt örzöm. Meglehet, hogy egyben másban — például a Harmadik Világ történelmi szerepének megítélésében, vagy az Új Baloldali kérdésében — nem értettünk egyet, ez mit sem változtatott tránya való csodálaton, és a magindultságon, mellyel a könyv hómokára adott ajánlását olvas-tam: „Kommunistának, szocia-

KERKA

Duczynska Ilona

listáknak, minden ország geril-láinak, minden vallás hívőinek az emlékére, akik a társadalmi és a nemzeti forradalom töretlen hitében éltek és haltak. Lelkének fiatalját és szellemének frissességét haláláig megtartotta. Az utolsó évtizedben minden évben hazatérőként áraplatta az ócskát, és maga vezette kis Volkswagengénjén Bécsből — ahol ugyancsak állandó kacsiny lakón volt — megérkezett igazi hazájába, évenként több hónapot töltött idehaza, abban a moszli parasztházban, melyet Lengyel József-fel közösen vásárolt.

De hárd adom most át a szót neki magának. Jegyzetaim között őrzöm egy rövid életrajzát, amelyet — csöppet sem irodalmi becsúddal — az én kéresemre írt. Megismerkedésünk kezdetén ugyanis azt kívánta, hogy írjak tanulmányt ferjéről, a Galilei-kör egykori legendás vezéről, a világhírű gazdaságtörténészről, a Columbia Egyetem tanáráról, Polányi Károlyról. Erre vonatkozó irodalommal bőségesen ellátott, de — s ez is mutatja szerényességét, puritán jellemét — a ferjéről szóló adatok között egyellenegyet sem találtam, mely órá, a fél évszázadon át hűséges társra és munkatársra utalt volna.

Most hát nyitvánosságra hozom ezt a nem nyitvánosságnak szánt életrajzot, mely — bármily száraz és tömzserű — mégiscsak sejteti e nagy élet ívét és szellemét; s leg-alább utal arra a szenvedélyre, mellyel az élő magyar irodalom legjavát — s ezen belül Lengyel József életművét — a világban ismereteni törekedett. Ismételtem, ezt az élet-rajzi vázlatot nem a nyitvánosságnak szánta, s ha élne, bizonyára szemrehányást tenné megjelenéséért.

MAJOR OTTÓ

ben Zürichbe mentem Műegyetemre, matematika — fizika szakra.

1916 novemberében tbe-s mltig-megbeté-gé-déssel Dél-Svájba kerültem. Kollégium se-gítéssel követtem a tananyagot az elkül-dött jegyzetektől. A februári orosz forrada-lom kitörése után elhatároztam, hogy buza-megyek háborúellenes agitációt folytatni a munkásmozgalomban. A tél folyamán megla-vult az állapotom, de nem gyógyultam ki.

1917 április közepé felé utaztam Bécsbe, onnan egy héttel rd Budapestre. Május 23-ig voltam Pesten, onnan anyámhoz mentem, aki akkor öccse, Békassy István kíséretével bir-toán élt és a bázist vezette. A nagybátyám tokan gyámon is volt. Két hónapig voltam Zsenyiben. 1917 augusztusában egy hadacsnyi présztházban voltam nagybátyám szőleiben. egyedül. Újra átgondoltam a mozgalmi lecn-dőket. Le is írtam egy mozgalmi platform-vagy menetrendfelét — nem maradt fele —, amiben a Magyarországi Forradalmi Szocia-listák megfogalmazott tevékenységét mondtam el minden részletében. Ezt Sugár Tivadaron kívül senkinek sem mutattam meg, de a ki-vitekezés nagyon hasonlított az elgondolás-hoz.

1917. szept. 4-én Pestre mentem és beirat-koztam az egyetemre, matematika szakra. Be-ke Manó, Fejér Lipót és Dienes Pál voltak a tanálm, amennyiben tanultam azon az őszön. Szeptember elejétől 1918. január 18-ig vettem részt a háborúellenes mozgalomban. Akkor lebukott a csoportunk. 8 vagy 10 na-pig a Zrínyi utcai Főkapitányságon voltam, azután a Cunti utcai I. Honvéd Kerületi Fog-házban, augusztus és október havában pedig az Üllői úti Zita hadikórház zárt osztályán. A tárgyalás szept. 18. és 30-a közt folyt le. Október 31-én szabadultunk. 1918. nov. 17-én házasságot kötöttem Sugár Tivadarral.

A szabadulás után annyira leromlik az egészségi állapotom, hogy az egész Károlyi-forradalom idejére alig emlékszem. A kom-munista mozgalom kialakulásának csak a leg-első mozzanatára emlékszem — a Korvin Ot-tó Veronika utca 4. alatti lakásán történt el-ső összejövetelre annak a három ágazatnak, amiből a KMP összevetődött — a „Helm-kehes”-ek, a szociáldemokrata ellenzékek és a forradalmi szocialisták, ahogy ezt Révai is megírta. A párt alakuló hónapjaira valóban alig emlékszem. Az állandó lázhoz később súlyos „spanyol” szegődött. Ezzel fektüdtem a februári letartóztatások idején Rényi Edit:

Bimbó utcai lakásán, ahonnan Hajasi Béla vitt el egy kora reggelén Kunli Zsigmond mű-
nister edesanyjának a lakására. Ott fekü-
tem még egy ideig, később a Korányi-klini-
kán bújhattak el. A Tanácsközösség meg-
alakulása után — annyira-reményre — dol-
goztam a Külügyi Népbiztosságban, a propa-
gandaszolgálaton. Pár Ernő, Lehotics Farkas
és Méri Gyula mellett, de legyengült ál-
lapothat nem tudtam teljes erővel részt ven-
ni a dolgokban.

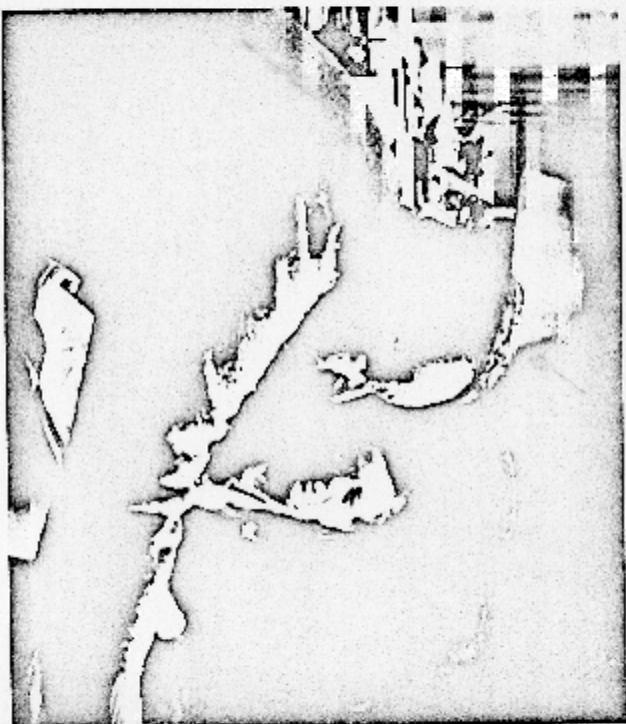
Május vége vagy június eleje felé a propa-
gandaszolgálat küldött Svájcba a külföldi sajtó-
kapcsolatok után nézni. A zürichi munkás-
megvédelemben bújhattak el, és a zürichi Volks-
rechtet láttam el anyaggal és a francia
svájci lapokat ottani elvárások útján. A
Volksrechtnek munkatársa maradtam a Ta-
nácsközösség bukása után is. Volt díktár-

akkor 6 éves volt már, 1933 tavaszán Po-
lányi Károly elvesztette állását az Or. V.-nál,
már az előretűró fasizista áramlatban, a lap
az ő meggyőződésűen szocialista állásfoga-
lását teherelték érette (engem már 1929-
ben elbocsátottak).

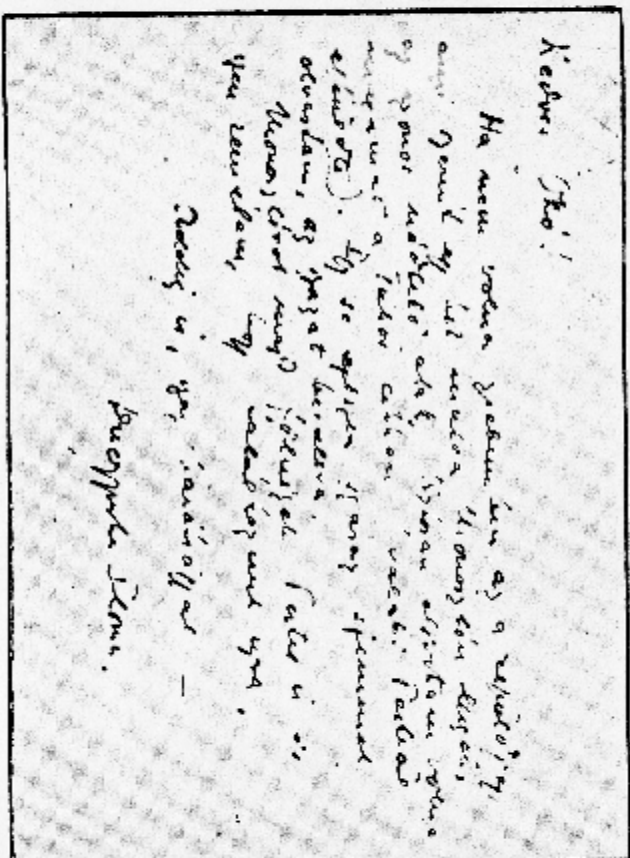
1933 őszén Polányi Londonba ment meg-
elhetés után nézni. Én a doktori disszerta-
ción kísérleti részén dolgoztam tovább az
Institut für physikalische Chemie-ben, Bees-
ben. Egyben, 1933 őszétől kezdve, a szűcsé-
gesek való illegális mozgalom előkészítése is
erősen foglalkoztalt. Az 1934. februári fel-
kelés leverése után beléptem az osztály il-
legális kommunista pártba. Fizikus és mérnök
kollegáimmal együtt rádiótechnikai csoport-
tot szerveztünk, amit ez illegálisan tovább-
élő Schutzbundnak a rendelkezésére bocsát-
tunk. Ebben a csoportban magyar kollégáim

elkezdték a Royal Aeronautical Society
szakvizsgájára készülni aerodinamikából. 1942
janártól egy évig tanítottam fizikát egy
amerikai College-ban, Beningtonban, ahol to-
vább készítettem az aerodinamikai vizsgára és
repülni is megtanultam a Troy, N. Y.-i repü-
lőterén, számos diákkal együtt. Polányi
akkor írt meg Beningtonban a „Great
Transformation”-t, 1943 nyarán, miután az
emiliét vizsgált a lroyi műegyetemen letel-
tem, utazunk vissza Angliába együtt, egy
konvojban. Mint Associate Fellow of the Royal
Aeronautical Society dolgoztam először a ro-
pülőgépparban, azután a Royal Aircraft Es-
tablishment aerodinamikai osztályán, a há-
ború után az Imperial College aerodinamikai
laboratóriumában.

Ezektől az évekre esik 1943-tól 1946-ig
Károlyiékkel való kapcsolatunk, és az ő ré-

Duczyńska Ilona és Major Ottó

Duczyńska Ilona levele Major Ottóhoz

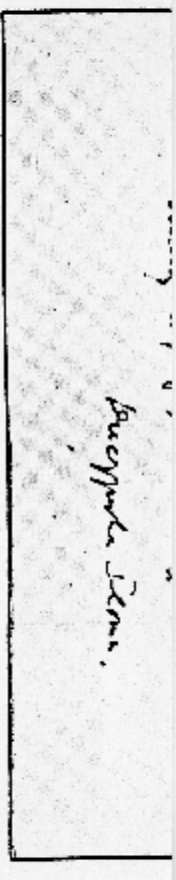
sain augusztus után elvitték egy graubündeni
parasztházba, ahol egészen 1920 áprilisáig
voltam, és ki is gyógyultam. 1920 áprilisában
a Szovjet Vöröskereszt Misszió repülőtá-
lakójába kúposolt bele, természetesen illegá-
lis néven. (A svájci rendőrség kívül egy évig
kerőzött, de sohasem találta meg.) Az 1925-ös re-
pártál emigránsokkal együtt érkeztem meg
Moszkvába, 1926 május vége felé. Az új ház
nembe tartott. Május végétől szeptember vé-

ig benne voltam, név szerint Stricker György
és Stiller Borbála és Endő Pélter. Bécsi hal-
lomosszon sikerült rövid propagandadúso-
kat szerveznünk a bécsi adások pauszában,
amit akkor 2-3 percenként voltak csak me-
rőnben szót bennük. Fraz túl a Schutzbund
különbség kerülésnek nyilvánítottam való
érintkezést is kezdtek megvalósítani, 1934
novemberében átváltam a műszaki munkától,
hogy átválgassam a Schutzbund funkcionáriusai

vükön Magyarország felé való fordulásunk.
Mind a ketten tagja voltunk Károlyi Mihály
Magyar Tanácsának, létejem mint főigazgató-
tag, én mint a Károlyi-csoport tagja. Havas
Endrénék köszöntük a magyar jugoszláv
való újratemetéssel 1947 januárjában. Péla-
lyi Károlyi vendégszeresszornak hívta meg
a New York-i Columbia University az 1944-
ben megjelent könyve, "The Great Transfor-
mation" alapján. Úgy határoztunk, hogy én

Duczyńska Ilona és Major Ottó

Duczyńska Iłona **lewele Major** **Olóhno**

sára augusztus után elvittek egy graubündeni parasztházba, ahol egészen 1920 áprilisáig voltam, és ki is gyűgylttem. 1920 áprilisában a Szovjet Vörös-kérsztes Misszó repartálási akciójába kapcsolót belc, természetesen illegális néven. (A svájci rendőrség közel egy évig követözt, de sohasem találta meg.) Az 1905-ös repártált emlértásokkal együtt érkeztem meg Moszkvábba, 1920 május vége felé. Az út húsz napig tartott. Mátus végéltől szeptember végéig Moszkvában voltam. Rader mellett dolgoztam a Kommunizmben a Második Világkongresszus előkészítési munkákban. Szeptemberben kéreksztés minti futár, visszaküldtek Bécsbe, ahol az emigrált KMP-ben vettem részt a párlatban. 1922 márciusában egy „Unser Weg”-ben (Paul Levi lapjában) megjelenő cikken miatt kitértek a KMP-ből. A jelen cikkben miatt kitértek a KMP-ből. A miltérlich orgánistör Dzsaplin” szervezeji formáján: „luxemburg-sia” elbírálás alá esell.

Néhány évig a politkiai mozgalomról viszszaonultam éltém Bécsben. Supár Tivadarral kötött házasságomól allg hogy megróttáituk, szét is esett, 1919 kezdetén, 1923-ban feleségül mentem Polányi Károlyhoz, akir a bécsi emigrációban ismuntak meg. Először a „Bécsi Magyar Újság” szerkesztőségében dolgozott. Aztután a „D.M.U.” megszont után az „Oesterreichischer Volksritt” szerkesztőségében, ahol nekem is volt szerepe, heti másfél napot igénybe vevő munkám.

1927-ben, a véres „15. Juli” után kapcsoldódom újra be a politikai mozgalmába, elindulok szervezőre a bécsi Szociáldemokrata Pártban. Kis csoportja, röglapost adunk ki a kezete volt egy ellenzéki lap megindításának, a „Der Linke Sozialdemokrat”-nak, ami, keltenként jelent meg, és több mint kétféleg fennállt. Az „Oesterreichischer Volkswirt”-i keresztmábi fedeztet a nyomdaköltség deficitjét. 1929-ben a csoportom nagyobbik része az osztrák KP-ba lépett be. A lap megállt. Aránylag inaktív évek következtek. Viszamentem a Moegyetemre. A kislányunk

is benne voltak, névszerűen Striker György és Striker Borbála és Erőds Péter. Bécsi hullámbosszon sikerült rövid propagandafeladatokkal szerveznünk a bécsi adások pauzáiban, amik akkor 2-3 percetek voltak, csak meglátásból. Ezon túl a Schutzbund küldöböz keleti felének rövidhullámra való átköltését is kezdtük megvalósítani. 1934 novemberben kiváltam a műsori munkából, hogy átvegyem a Schutzbund funkcionáriusai számára készült japnak, a „Der Spruch“ nek a szerkesztését.

Tagja lettem a Schulbund „Wiener Stadt-
Leitung“-jának és később a nagytagú bizot-
ságának. A Schulbund az illegálisban is
főmegszervezet maradt, szinte fellezgalisan
működött: a lakóhely szerinti területileg
szervezett katonai egységei megmaradtak és
a mozgalom aktívitását képviselték. Természe-
tesen a veszteségei is nagyok voltak. 1936-
ban már túlságosan ismert lettem és a párt-
utasítására kimentem Angliába. Ott munká-
spárti képviselőként, páporként, tudásból álló
csoportot szerveztem, akik Schulbundra
nyomást gyakorolva a wölkensdorfi konven-
táción laborból sok kommunista és „R.S.“-
szabados becsatlósát értek el. 1937-ben
előttem érthetetlen okból — az osztrák ille-
gális kommunista párt megszűzött. Leopold
Hornik, „leakasztót“. A mentési munka meg-
szűnt. Azóta vagyok pártunkivűli.

Mikor Bécsset el kellett hagynom, a dinktor munkám kísérletet resem, amint az egész illegális munka alatt dolgoztam, bejegyzés előtt. Angliában nem folytathattam. Diákstúdiumban folytattam. Polányi a mellet vizet adott közszolgálati gondozás. Eseti munkásokkal együtt végzett. Nehezen álltunk. Polányi előfordul tényleg ment az USA-ba. 1937 nyarán Kertbe mentünk lakni, közelében a tanítási munkatársakhoz, amik kenti és szociális képzőiskolában voltunk. 1940 áprilisában angol állampolgárságot kaptunk. Károly a nemzetközi helyzetet ismeretlen ment amerikai egyetemű költőre. En a hadiellőleket szolgáló matematikai kutatómunkába léptem be. Úgyaralkor

világn Magyarországra téve való fordulásunk. Mind a ketten tagja voltunk Károlyi Mihály Magyar Tanácsának, férjem mint független tag, én mint a Károlyi-csoport tagja. Havas Endrénének köszönjük a magyar irodalommal való újrafelmunkedést 1947 januárjában Polányi Károly vezetés professzorának hívta meg a New York-i Columbia University az 1944-ben megjelent könyve, "The Great Transition" alapján. Úgy határozottunk, hogy én az egyetemi tanév végével kevesen majd New Yorkba, 1947 nyarán a londoni amerikai konzul, mint volt kommunista, megtagadta a vízum kifizetését és szövegünk után biztosított róla, hogy ez "mindent eldönt", szól. Kánszaban találkoztam a férjemmel és lányunkkal, aki oda ment férjhez. Egy évvel ezelőtti ház P. C. Keringben lett a család központja. Polányi Károly az év nagy részét itt töltötte, majd innen járt New Yorkba minden hónapban egyszer szemináriumot tartani. Itt bontakozott ki Polányi Károly tudományos munkássága egész magyarságban.

Az acroclonamiktól oltóhatgátam: a hűséghez borul években gyűlöletessé váll. „Pure science” mincs. A R. Ac. S.-ben való tagsággal sem tartottam fenn. Polányi munkásságához leveleztem szerény segítségét nyújtani, kéziratok gondozásában és hasznoltában. Kertet is nevelttem. A huszadik kongresszus után megnyilvánuló újjáébredés a magyar irrodalomnak csodálatos és szerencsés töltött életemmel: visszatért hozzám. Magyarországra felé. 1957-től 1959-ig kétszer dolgoztunk a „The Plough and the Pica” szerkesztésén és fordításán. A könyv csak 1963-ban jelent meg (Angliában és Kanadában).

1963 őszén Magyarországon voltunk. Polányi a Kultúrkapcsolatok Intézetében és az Akadémia Szociológiai csoportjában tartott előadást. Életének utolsó relativ épségben töltött havi voltak 1964 áprilisában halt meg.

Azóta sokszor jöttem Magyarországra és szerkesztettem a magyar irrodalom lejegyzését (1968).